

למה גמרא?

- ♦ לפניכם מספר מקורות הנוגעים לשאלה הנ"ל.
- ♦ תוכן המקורות הוא כדלהלן:
 - חלק ראשון (עמ' 2) – עצם הלגיטימיות או האי-לגיטימיות של העלאת השאלה הנ"ל.
 - חלק שני (עמ' 3-5) – דעות/סברות השוללות לימוד גמרא.
 - חלק שלישי (עמ' 6-23) – דעות/סברות המצדדות בלימוד גמרא.
- ♦ שימו לב היטב שבחלק השני מובאות גם דעות שהובאו כהוה-אמינא בלבד לשלילת לימוד גמרא, אך למעשה נדחו ע"י מי שהביא את הדעות הנ"ל. - הדחיות מובאות רק בחלק השלישי, ולכן היזהרו מלייחס את הדעות הללו כמסקנתו של מי שהביא את הדעות הנ"ל. [במקורות הללו סומנו שלוש נקודות בסוף המקור על מנת להבהיר שאין זו המסקנה, ושבהמשך המקור הדברים נדחו]
- ♦ חלק מהמקורות מתייחסים ישירות לעצם לימוד הגמרא, אך חלק מהמקורות מתייחסים ללימוד תושבע"פ במובן הרחב יותר. – אעפ"כ נראה שניתן לשאוב מהם את העיקרון אף ביחס ללימוד גמרא באופן ספציפי.
- ♦ חלק מהמקורות אינם מתמודדים ישירות עם השאלה הנ"ל (-למה גמרא?), אך אעפ"כ ניתן לדלות מתוכם תשובה לשאלה הנ"ל.

למה גמרא?!?

אמר רבי זירא אמר רב: מאי זכתיב "כל ימי
עני רעים" - זה בעל גמרא, "וטוב לב משנה
גמיר" - זה בעל משנה. רבא אמר איפכא.
(בבא-בתרא קמח:)

למה בכלל גמרא? – זו השאלה שאותה בדרך כלל פחדו לשאול. ומכיון שפחדו לשאול, לא ענו תשובות. ומכיון שלא ענו תשובות, לא בחנו את דרכי הלימוד, אם הן הולמות את המטרות. שמעתי אומרים בשמם של ראשי ישיבות, שהשאלה הזאת איננה שאלה כלל. לומדים כי צריך, זוהי המצווה וזוהי חובתנו בעבודת השם. אמנם, אם זו התשובה, אזי ניתן לקיים מצוות תלמוד תורה גם במשניות, ברמב"ם, ובעין-יעקב.

(הרב יהודה ברנדס, הצופה, ה' סיון תשס"א)

היות שלימוד הגמרא היווה חוט השדרה של תלמוד תורה, לשאול "למה גמרא?" היה די קרוב לשאלת "למה תלמוד תורה?"; ומן השאלה הזו סלדו מרנן ורבנן משתי סיבות. היו שראו בכך ערעור על מעמד "כי הם חיינו ואורך ימינו" של "תורה ומצוות חוקים ומשפטים". מי שבאמת ובתמים, קיומית ולא רק דוגמטית, חווה את ההגדרה הזאת, לא יזדרז לשאול למה עליו ללמוד. אמנם, אלבר קאמי הקדיש ספר שלם להסביר למה לא להתאבד, אך אנשים נורמליים אינם בוחנים את האופציה הזו. שנית, במידה שה"למה" יתפרש לא רק כשאיפה להסבר אלא כתביעה להצדקה, מקנן חשש שכל תשובה תשעבד תלמוד תורה למטרה שמעבר לו, ובכך תחתור מתחת לדבקות ב"תורה לשמה".

(הרב אהרן ליכטנשטיין, הצופה, י"ד אב תשס"א)

הלבטים הם טבעיים. מי שאין לו לבטים כאלה, שאלות כאלו, סימן שהוא חי בסיסמאות, או שהוא תוצר של חינוך שקיבל ובו אין שאלות ואין מחשבה. כפי שאמר לי פעם חסיד חב"ד, משלוחי הרבי, כששאלתי אותו שאלה כלשהיא: "מה אתה שואל? וכי לקליע הנורה מן הרובה יש מחשבה עצמית? כך אני, נשלחתי למשימה פלונית. יש מי שכבר חושב בשבילי". אכן, לזה שיודע ורוצה לשאול, רק השאלות יוכלו להביאו לדרך הנכונה. עליו לנסות להבין ולהתקרב לתורה דווקא על ידי אותם לבטים.

(הרב יהודה עמיטל, מתוך: דף קשר 700 של ישיבת הר עציון)

"במחשכים הושיבני כמתי עולם" - אמר ר' ירמיה: זה תלמודה של בבל.

(סנהדרין כד.)

בנוהג שבעולם: אלף בני אדם נכנסין למקרא, יוצאין מהן מאה. מאה למשנה, יוצאין מהן עשרה. עשרה לתלמוד, יוצא מהן אחד. הה"ד אדם אחד מאלף מצאתי.

(ויקרא רבה (מרגליות) פרשה ב ד"ה [א] דבר אל)

...כמה וכמה שמו כל עיקר קביעת לימודם רוב הימים רק בספרי יראה ומוסר, באמרם כי זה כל האדם בעולמו לעסוק בהם תמיד, כי המה מלהיבים הלבבות, אשר אז יכנע לבבו להכניע ולשבר היצר מתאוותיו, ולהתיישר במידות טובות...

(מובא ב - נפש החיים, ר' חיים מוולוז'ין, שער ד)

תלמוד תורה הינו מרכז החיים בישיבה. ועם זאת, מעורר הוא לא מעט לבטים בקרב התלמידים. אכן, "לא כרת הקב"ה ברית אלא על תורה שבעל פה", אך יש לא מעט השואלים באופן גלוי (ולצדם, כאלה השומרים את הדברים צפונים בליבם ונמנעים מלשאל, או מדחיקים אותם): "והלא יש כל כך הרבה בעיות גדולות בעולם, בתחום האמונה, המוסר, סבלם של בני האדם, גורלו של עם ישראל, וכי יכולים אנו להסתפק, ובמשך יום שלם, בשאלה האם 'הפה שאסר' הוא מדין 'מיגו' או שזה דיון מיוחד?"...

(הרב יהודה עמיטל, מתוך: דף קשר 700 של ישיבת הר עציון)

ישנם שיצאו לתרבות רעה מפני שבדרך לימודם והשלמתם הרוחנית בגדו בתכונתם האישית המיוחדת. הרי שאחד מוכשר לדברי אגדה וענייני ההלכה אינם לפי תכונתו להיות עסוק בהם בקביעות, ומתוך שאינו מכיר להעריך את כשרונו המיוחד הוא משתקע בענייני הלכה כפי המנהג המורגל והוא מרגיש בנפשו ניגוד לאלה העניינים שהוא עוסק בהם מתוך שהשתקעות בהם אינה לפי טבע כשרונו העצמי. אבל אם היה מוצא את תפקידו וממלאו לעסוק בקביעות באותו המקצוע שבתורה המתאים לתכונת נפשו, אז היה מכיר מיד שהרגשת הניגוד שבאה לו בעסקו בענייני ההלכה לא באה מצד איזה חסרון בעצמם של הלימודים הקדושים והנחוצים הללו, אלא מפני שנפשו מבקשת מקצוע אחר לקביעותה בתורה, ואז היה נשאר נאמן באופן נעלה לקדושת התורה ועושה חיל בתורה במקצוע השייך לו, וגם עוזר על יד אותם שידם גוברת בהלכה, להטעים מנעם האגדה... ובחילוק המקצועות השונים בסדרי הלימוד לפי התכונות הנפשיות השונות, יש מי שנטייתו חזקה לחכמות מיוחדות, שגם הוא צריך ללכת לפי נטיתו הפנימית ויקבע עתים לתורה וזה וזה יעלה בידו, כי יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ... ובכלל, הדבר תלוי לפי התכונה וטבע הנפש של כל אחד ואחד.

(ראי"ה קוק, אורות התורה, ט/ו)

ויש מהמון עם שאומרים: 'מה לנו ולמצות סדר קדשים ק"ו למצות סדר זרעים ולמצות סדר טהרות לדברים שאין נוהגין בזמן הזה?!'...

(מובא ב - סמ"ג, הקדמה למצוות עשה)

ונשאל אחד מן החכמים על שאלה נכרית מענין דין הגרושין, והשיב את שואלו: אתה האיש השואל על מה שלא יזיקנו אם לא ידענו; הידעת כל מה שאתה חייב לדעתו... עד שנפנית לחשוב בשאלות נכריות אשר לא תקנה בהן מעלה יתירה בתורתך ואמונתך ולא תתקן בהן מעוות במידות נפשך. והנה אני נשבע, כי מחמש ושלושים שנה אני מתעסק במה שצריך לי ממצוות תורתך, ואתה יודע רוב טרחי בעיון ורוב הספרים אצלי, ולא פניתי לבי למה שפנית לבך לשאול עליו.

(רבינו בחיי בהקדמתו לחובות הלבבות)

וכבר הזהרתיך שלא תתירשל עד אשר תדע את כל החבור ויהיה הוא ספרך, ותלמדהו בכל מקום, כדי שתשיג את כל תועלתו. כי התכלית המכוונת ממה שנתחבר בתלמוד וזולתו כבר נגמרה ושלמה, ומטרת הלומדים אבוד הזמן במשא ומתן שבתלמוד, כאלו המטרה והתכלית היא ההכשרה בויכוחים לא יותר. וזה לא היה המטרה העיקרית, אלא המשא ומתן והויכוחים נעשו במקרה, כאשר נאמר דבר שקול, ופירשו אחד פירוש מסויים, ופירשו השני הפכו, הוזקק כל אחד מהם לברר אופן למודו ולהכריע באורו. ואין המטרה העיקרית אלא ידיעת מה שצריך לעשות וממה להמנע, וזה ברור לאדם כמוך. ולפיכך נחלצנו למען המטרה העיקרית כדי להקל זכירתו, ואף תדע שכבר אבד הזמן בכל מאמרי הויכוחים, והנחנו כל שזולת זה למי שהעדיף להכשיר את עצמו לכך, כל שכן שאינם חושבים את זאת הכשרה, אלא חושבים שהיא התכלית והמטרה העיקרית אשר בה נעשים רבנים ואותה יש לדרוש.

(אגרות הרמב"ם, הוצאת מוסה"ק [קאפח]. מאגרות הרמב"ם לתלמידו ר' יוסף בן יהודה)

ואני ראיתי אנשים מתפלספים אומרים, וכי לא די לו לאדם שיעסוק במשנה תורה, הוא החיבור אשר חיבר הרמב"ם ז"ל, ופסקי הלכות לדעת בהם ההוראות בעיון הקל, וישתדל כל ימיו בחכמת הטבע וחכמת התכונה, כי מתוכם ידע את בוראו וזהו תכלית המבוקש. אבל בתלמוד הואיל והוא עמוק מאד, ואם ישים אדם זמנו כלו בו מיום הולדתו עד יום מותו, הלואי שעדין יוכל לדעת מתוכו הוראה אחת על בוריה, ומאין ידע את בוראו, כי ידוע כי האדם לא נברא אלא לדעת את בוראו, ע"ד שאמר דוד המלך ע"ה לשלמה בנו, בני דע את אלקי אביך ועבדהו, ואיך ידענו בעסקו בתלמוד לבד יום ולילה ויכלה כל שנותיו בו, כי התלמוד אינו אלא ביאור תרי"ג מצות למען ידע אותם האדם וחי בהם לקיימם במצות בוראו עליו, והחיבורים העשויים יספיקו לו לאדם לקיים המצות לעשות רמ"ח ולהזהר בשס"ה. ע"כ טענותם...

(מובא ב - מאירת עינים, רבנו יצחק דמן עכו, תלמיד חבר ואיש סודו של הרמב"ן, פרשת וישלח)

צריך להפסיק ללמוד גמרא. ליתר דיוק, לא צריך, זה קורה מאליו בעולם הישיבות הדתי-לאומי, שהעיון המשפטי הקדום אינו מדבר אליו, ורבניו אינם מציעים לו עיסוק מאוזן יותר במקורות הכולל את התנ"ך, האגדה והמדרש...

התהליך ברור. התלמידים מרגישים בו, אך הרבנים שגדלו לתוך ההילה העצומה שרחש עולם הישיבות לתלמוד הבבלי, מתקשים לעכל זאת. לימוד הגמרא איננו זוכה לאותה אהדה לא בגלל ירידת הדורות, אלא בגלל עלייתם. עולם הישיבות הציוני פורץ דרך חדשה ואחריו יבוא העולם החרדי: היפרדות הדרגתית מהמשא הכבד של הגמרא. לא יפסיקו לעסוק בה לגמרי, לפחות לא לאורך זמן, אך היא תקבל מקום שפוי יותר בחלוקת הזמן בין חלקי התורה.

לא מדובר בתהליך שמשמעותו קשורה רק לסדר היום. מה שקורה ויקרה לגמרא הוא סימבול לתהליך סובלימציה פנימי שמתחולל בעולם הישיבות, שיחל לעסוק בתורה מנקודת ראות רכה ורלוונטית יותר. אינני טוען כי עולם התורה עומד להתפכח ולגלות עד כמה רחוק היה כל השנים מלעסוק בתורה במובן הרחב שלה, אם כי אולי גם זה יצטרך להאמר יום אחד; אני מתאר כאן מהפך שמתחולל ויתחולל כמעט מאליו, ויחיל על תקופת הזוהר של הגמרא את חוק ההתיישנות.

(חנוך דאום, "לסגור את הגמרות", מתוך: פנים 18)

...נטען, כי לפי הגישה הלמדנית יש להתרחק מלימוד הגמרא... כמו כל תחום עיוני מתפתח, חשיבותם של הדברים נעוצה ברעיונות המופשטים שהם מבטאים, ולא בטקסט ספציפי שמגלם אותם.

מה גם, שהטקסט הגמראי אינו טקסט שעומד בשום מבחן של 'איכות' מצד בהירותו וחופשיותו. הוא כתוב בעברית מתובלת בארמית, עניין המצריך התגברות על מחסום טכני של שפה. הוא כתוב בצורה אסוציאטיבית ומבולבלת, מתוך עירוב בין מחשבה ואגדה להלכה, בין סיפורים לדרישת פסוקים.

אין ספק, שאלמלא השיעבוד ההלכתי לגמרא, היינו מחליפים אותה מזמן. נדגיש – לא מדובר בהחלפת הרעיונות שמבוטאים בגמרא (אם כי, גם כאן דרושים עידכון ורענון וחידוש ותוספת), אלא בהחלפת הכלי שבו הם מבוטאים.

הגרעין המרכזי של הגישה הלמדנית, הוא אך ורק התורה. כלומר – התורה שבכתב, דהיינו חמישה חומשי תורה. כל הספרות שנכתבה על גביהם, לכל סוגיה, אמורה להיות 'תורה שבעל פה'. הוי אומר – רעיונות. כרעיונות, אין קדושה לדרך שבה ביטאו אותם הקדמונים, ואסור שתהיה לכך קדושה. דבר שכזה יגרום לאיבון המחשבה.

על פי הגישה הלמדנית, עלינו לשאוף להשתחררות מכמויות הטקסט האדירות שמועמסות עלינו. עלינו לשאוף לניסוח מחדש של הדברים, ניסוח תמציתי וברור יותר, עלינו להצנים את הגודש שהצטבר במשך דורות.

(שמעון גרטי, "על לימוד גמרא" - כת"י [לא פורסם])

מלבד התנ"ך, התלמוד הבבלי הוא החיבור היהודי המשמעותי ביותר, ועליו מתבססת רוב התורה שבעל פה. (חנוך דאום, "לסגור את הגמרות", מתוך: פנים 18)

התנ"ך הוא אבן-התשתית של היהדות, והתלמוד עמוד-התווך שלה. הוא מתנשא מעל גבי יסוד זה ותומך עליו את כל הבניין הרוחני של היהדות לדורותיה. מבחינות רבות נחשב התלמוד לספר היותר חשוב בתרבות היהודית, והריהו בחינת חוט-השידרה של יצירתה ושל חיי עם ישראל בכלל. אין לך ספר אחר, המבטא את הצדדים המרובים השונים של מהות היהודי ודרכו הרוחנית, ואין לך ספר אחר שהשפיע כל כך על מהלך החיים היהודיים, להלכה ולמעשה, גם בחיי הרוח וגם באורח-החיים היומיומי של אדם מישראל. עם ישראל ידע כי המשך קיומו והתפתחותו תלויים בלימוד התלמוד, וכך סברו גם שונאי ישראל לדורותיהם. הספר הושמך, גונה ונשרף פעמים רבות בימי-הביניים ובעת החדשה. לימודו נאסר על היהודים מתוך הידיעה הברורה, כי אותה חברה יהודית אשר שוב לא תעסוק יותר בספר זה אין לה עוד סיכוי אמיתי של חיים... התלמוד כולל בתוכו את אוצר החכמה היהודית של עם ישראל במשך אלפי שנים, בהיותו אוסף של חוק, אגדה ופילוסופיה, של שיטה לוגית מיוחדת, של חכמת-חיים מעשית, של היסטוריה ומדע, של סיפורי מעשיות ושל הומור. (התלמוד לכל, הרב שטיינזלץ, עמ' 9)

הרבה מעלות גדולות לספר התלמוד. הוא אוצר בלום של הלכה ואגדה, פרקי מוסר והדרכה, דיונים בדברים שבין אדם למקום ושבין אדם לחברו, בינה בטבע הבריות והסתכלות בצומח ובעלי החיים, סיפורי הקורות בישראל ובעמים ואסופות של פתגמים ומשלים והיינו דאמרי אנשי, פסקי-דינים בעסקי גטין וקידושין, נזיקין ורפואות, שבתות ומועדים, מיקח וממכר. ספר כל-בו, ראי-ענקים לשקף בו עולם ומלואו. כל טועמיו זכו חיים של הרחבת הדעת וחידוד השכל והתעלות הנפש מעל לתחומי זמן ומקום ומעבר לגבולות הצרים של מושגים מוסכמים. (באר התלמוד, כרך א', עמ' 93-94, אליעזר שטיינמן)

מאי 'בבל' ? א"ר יוחנן: בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד. (סנהדרין כד.)

פירש רבינו תם דבתלמוד שלנו אנו פוטרין עצמנו ממה שאמרו חכמים (ע"ז י"ט): לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בש"ס. (תוס' שם)

רבים תוהים ושואלים: לימוד התלמוד בימינו מהו טעמו ונימוקו, מה צורך בו לתרבות הדור ומה מועיל בו ללומדיו?
יוצאי בית מדרש, אפילו שנו ופירשו, אינם צריכים לטרוח הרבה כדי למצוא תשובה. אדרבה, הם צריכים לטרוח הרבה להבנת השאלה בניסוחה זה. התלמוד הוא להם מורשה יהודית חיה, אוצר בלום של אמונות ודעות, נקודת המוקד של הגיונו הלאומי, קלסתר הפנים של המחשבה היהודית... הוא זה שעשה אותנו לחטיבה מיוחדת בעולם וצר את צורתנו כיחידים וכקיבוצים. כל דרכי המשא ומתן שלו בהלכה ובאגדה טבועים בדמנו ממש, אפשר לומר ללא חשש הגזמה, שהתלמוד הוא טבע שני של היהודי ואקלימו הנפשי. הרוצה להכיר את האופי היהודי, וכל יהודי הרוצה להכיר עצמו, חייב לילך אצל התלמוד ללמוד את נגלותו ולחפור במטמוניותיו.
(באר התלמוד, כרך א', עמ' 121-122, אליעזר שטיינמן)

ראוי, וגם חובה, לדון עם אנשים השואלים לפי תומם: מה הלימוד הזה לכם? מה תכליתו ומה אנו נשכרים ממנו? מהו התלמוד בין כערך של עיון ובין כמורה-דרך בחיי המעשה בימים האלה ובזמן הזה?
אם להגיון הרי יש לכאורה רק תשובה אחת על כל השאלות האלו, והיא: למדו ותדעו! כלום אפשר להסביר איזה סוגיה שלא מתוך לימודה? הרוצה להכיר פרדס או כרם חייב להיכנס לתוכם. אין להבין את תורת השחיה אלא מתוכה עצמה. ראשית חכמת החשבון עשיית חיבור, חיסור, כפל וחילוק. אין מורה-דרך טוב מן המוחשי.

(באר התלמוד, כרך א', עמ' 122, אליעזר שטיינמן)

אין התלמוד ספר אלא היכל הקודש... תורה בישראל פירושה דביקות בנותן התורה... יש בתלמוד דינים, שמועות, הלכות, דעות וחילוקי דעות, קושיות ותירוצים, מדרשים ואגדות, ספיקות ואיבעיות, וכולם אינם אלא גילוייה של ההתפעלות מהקדוש ברוך הוא, של אותו שחרון אלהי, המפכה כפלג טמיר מתחת למלים, לדיבורים ולמשפטים. אפילו שני חכמים מתנצחים זה עם זה בהגיון ובסברה, הם ממתיקים סוד שיח באהבה ובדביקות עם נותן התורה. תורה שבכתב, ובמידה לא פחותה, או אף יתירה ממנה, תורה שבעל פה, היא סיפור המעשה על אהבה גדולה שנתרקמה אלפי שנים בין כנסת ישראל לאלהיה, אהבה עזה כמות, רשפיה רשפי אש שלהבתיה. ראשי מדבריה בפרשה זו היו חכמי אומתנו, מורינו ורבותינו, שוני ההלכות ומחברי המשניות, מושכי הסוגיות הגדולות, הנרחבות והמסובכות, הזרועות קושיות ותירוצים, איבעיות ופירכות... כל המשא ומתן בהלכה, מדרשי הכתובים, הוויות התנאים והאמוראים, המידות שהתורה נדרשת בהן, האגדות והמשלות, לא היו בפי חכמי ישראל אלא גילוייה של התוודעות באהבה לבורא העולמים נותן התורה, השתפכות נפש אחת גדולה... כדרך שהשם ספר התלמוד הולם אותו, כך נאה לו גם השם ספר האהבה או ספר חובות הלבבות... מי שאינו חש ומרגיש, שים התלמוד הוא גם ים של אש, של אור ושל חום, ראוי הוא באמת לרחמים. ומן המתמיהין הוא...

(באר התלמוד, כרך א', עמ' 31-11, אליעזר שטיינמן)

וענין שני הגמרות הוא פירוש דברי המשניות וביאור עמקותיה ודברים שנתחדשו בכל בית דין ובית דין מימות רבינו הקדוש ועד חיבור הגמרא. ומשני הגמרות ומן התוספתות ומספרא וספרי מכולם יתבאר האסור והמותר הטמא והטהור החיוב והפטור הפסול והכשר כמו שהעתיקו איש מפי איש משה רבינו מסיני.

גם יתבאר מהם דברים שגזרו חכמים ונביאים שבכל דור ודור לעשות סייג לתורה כמו ששמעו ממשה בפירוש, שנאמר ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי. וכן יתבאר מהם המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור כמו שראו בית דין של אותו הדור, לפי שאסור לסור מהם שנאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. וכן משפטים ודינים מופלאים שלא קיבלום ממשה ודנו בהם בית דין של אותו הדור במדות שהתורה נדרשת בהן, ופסקו אותם הזקנים וגמרו שהדין כך הוא. הכל חיבר רב אשי בגמרא מימות משה ועד ימיו...

נמצא רבינא ורב אשי וחבריהם סוף גדולי חכמי ישראל המעתיקים תורה שבעל פה, ושגזרו גזירות והתקינו התקנות והנהיגו מנהגות ופשטה גזירתם ותקנתם ומנהגותם בכל ישראל בכל מקומות מושבותם...

כל הדברים שבגמרא הבבלי - חייבין כל ישראל ללכת בהם. וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם, הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל, ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא, הם כל חכמי ישראל או רובם והם ששמעו הקבלה בעקרי התורה כולה דור אחר דור עד משה רבינו...

(הקדמת הרמב"ם למשנה תורה)

...ראוי להוכיחך ולהודיעך שכבר הבנתי דברים שבלבך, אף על פי שלא פרשת אותן אלא ברמיזה. דע, תחילה, שאני חס ושלום לא אמרתי: לא תתעסקו לא בגמרא ולא בהלכות הרב ר' יצחק או זולתו. היודע עד, שיש לי כמו שנה וחצי שלא למדו אצלי חיבורי, אלא שנים או שלושה אנשים למדו מקצת ספרים, ורוב התלמידים רצו ללמוד ההלכות של הרב, ולימדתי אותם כמה פעמים כל ההלכות, וגם שנים שאלו ללמוד הגמרא ולימדתי אותם מסכתות אשר שאלו. וכי אני ציויתי או עלתה על ליבי שאשרוף כל הספרים שנעשו לפני מפני חיבורי? והלא בפירוש אמרתי בתחילת חיבורי שלא חיברתי אותו אלא מפני קוצר הרוח, למי שאינו יכול לירד לעומק התלמוד ולא יבין ממנו דרך האסור והמותר, והארכתי בדבר זה הרבה.

(אגרות הרמב"ם, מהד' שילת עמ' תלט. מאגרות הרמב"ם לר' פינחס הדיין)

טועים כל המורים הוראות מתוך דברי הרמב"ם ז"ל ואינן בקיאים בגמרא לידע מהיכן הוציא דבריו טועין להתיר האסור ולאסור את המותר, כי לא עשה כשאר המחברים שהביאו ראיות לדבריהם והראו על המקומות היכן דבריהם בגמרא ומתוך זה יכול לעמוד על העיקר ועל האמת. אבל הוא כתב ספרו כמתנבא מפי הגבורה בלא טעם ובלא ראיה וכל הקורא בו סבור שמבין ואינו כן, שאם אינו בקיא בגמרא אין מבין דבר לאשורו ולאמתו וכשל בדין ובהוראה. לכן לא יסמוך אדם על קריאתו בספרו לדון ולהורות אם לא שימצא ראיה בגמרא. וכן שמעתי מפי אדם גדול

בברצילונה שהיה בקי בתלתא סדרי ואמר תמהתי על בני אדם שלא למדו גמרא וקורין בספרי הרמב"ם ז"ל ומורים ודנים מתוך ספריו וסבורין שיכירו בהם, כי אמר אני מכיר בעצמי כי בג' סדרים שלמדתי אני מבין כשאני קורא בספריו אבל בספריו בהלכות קדשים וזרעים אינני מבין בהם כלום וידעתי שכך הוא להם בכל ספריו. (שו"ת הרא"ש, כלל שלשים ואחד אות ט)

התלמוד הוא ללא ספק המקור ההלכתי המחייב והחשוב ביותר ביהדות. כל הלכה נשענת בסופו של דבר על התלמוד... הוא המקור הראשוני של ההלכה...

לימוד התלמוד, העיון בו והדיון בפרטיו, ראייתו כמכלול הלכתי אחד והוצאת המסקנות ממנו, הם עד היום אמצעי יסודי של לימוד ההלכה. עיון יסודי בהלכה מסוימת, וביתר שאת כל נסיון לפתור בעיה שלא נזכרה במפורש באחד הפסקים, מחייבת חזרה אל המקור – התלמוד עצמו. ומתוך התלמוד יש להוציא מסקנות לגבי בעיות חדשות, זאת על ידי שימוש בכללי הפסיקה המתמייחסים אליו, על ידי השוואת מקורות שונים ועל ידי המשכת דרך הדיון שבו. (התלמוד לכל, הרב שטיינזלץ, עמ' 177-180)

וכשהרבה ממושגי ההלכה אינם מקבילים אל התופעות הריאליות, אין איש ההלכה מיצר ודואג כלל. משאת נפשו היא לא הריאליזציה של ההלכה, אלא הקונסטרוקציה האידיאלית שניתנה לה מסיני, וזו קיימת לעולם ועד. "עיר הנדחת לא היתה ולא עתידה להיות, ולמה נכתבה? דרוש וקבל שכר! בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר! בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב? דרוש וקבל שכר" (סנהדרין עא.). אין איש ההלכה מצטער כלל וכלל על העובדה, שהרבה יצירות אידיאליות אינן מתגשמות כלל וכלל, כי מה הוא ההבדל, אם עיר הנדחת, בית המנוגע ובן סורר ומורה, היו או לא היו, עתידים או אינם עתידים להיות? יסוד היסודות ועמוד המחשבה ההלכתית המה לא ההוראה למעשה, אלא קביעת הלכה עיונית. לפיכך השתמטו ועדיין משתמטים אישי ההלכה היותר גדולים מלכהן בכהונת רבנות בישראל, ונספחים על הסיעה של יראי-הוראה. ואם ההכרח, שלא יגונה, מכריחם לעבור על דעתם ולהורות הלכה למעשה, אין זו אלא תעודה זעירה ומצערה, שאין אישי ההלכה מתמכרים אליה. ההלכה - לא המעשה; היצירה האידיאלית - לא הריאלית, מייצגות שאיפת בעל ההלכה. איש ההלכה מפלפל בענייני קדשים וטהרות ומתעמק במושגיהם, דיניהם ובחינותיהם באותה הרצינות שבה הוא חוקר ודורש דיני עגונה, טוען ונטען ומאכלות אסורים. ישיבת וולוז'ין הנהיגה את לימוד התלמוד כסדרו - מברכות עד נידה - בלי לדלג על מסכתות, שאינן עוסקות בדברים הנוהגים בזמן הזה. ר' חיים, איש בריסק, הירצה בוולוז'ין, חוץ משיעורו הקבוע, שיעור מקביל בזבחים ומנחות. כשאמר שיעורו בעירובין, טיפל גם באהלות - דיני טומאת מת. כשלמד ברכות, נזדקק להלכות זרעים, אף שאין מצוות התלויות בארץ נוהגות בחוץ לארץ. חלק חשוב מחידושי תורתו מוקדש לענייני קודשים וטהרות. כך נהגו הנצי"ב ז"ל, והרבה

גאונים לפנייהם ולאחריהם. עמדה זו היתה מידתם של בעלי הלכה מקדמת דנא. רש"י, בעלי תוספות ושאר חכמי צרפת וספרד הקדישו הרבה מכוחותיהם הענקיים גם לעניינים שאינם נוהגים בזמן הזה. הרמב"ם סידר בספרו הגדול "יד החזקה" כל דיני התורה, ממשנה ראשונה בברכות עד האחרונה במסכת עוקצין. ובאותה הדייקנות ובאותה אמת המידה, שבהן השתמש לקבוע הלכה לדורות בדין האומר לחברו אל תפרעני אלא בפני פלוני ופלוני, או המפקיד אצל חברו פירות שאינם מדודים וערבם עם פירותיו וכו', או בדין פשיעה בקרקעות וכיוצא בהם, דינים הכרוכים בחיים היום-יומיים של עמנו, התייחס גם לסדר עבודת כהן גדול ביום הכיפורים, הלכות קרבן פסח, פסול לילה, יוצא, נזירות, פרה אדומה, טומאת מת וצרעת וכו'.

(איש ההלכה, הגר"ד סולובייצ'יק, עמ' 31-32)

אם אדם מישראל חי על פי ההלכה, אז גאולה תהיה לו. עולם שפל יכול להתרומם למדרגת עולם האצילות. אם אדם מישראל מכיר, למשל, את דיני השבת והלכות קדושת היום וכל דיקדוקיהם, אם הוא מבין מתוך העמקה והבנה חודרת עד התהום את גופי התורה המתרקמים בתוך מסכת שבת המלכה, הרי הוא רואה בשקיעת החמה בערבי שבתות לא רק תופעה טבעית, קוסמית, אלא חזיון נערץ, נקדש ונישא, שאין למעלה ממנו – קדושת עולם התלויה בביאת השמש.

(איש ההלכה, הגר"ד סולובייצ'יק, עמ' 41)

כשאדם מבין ומשיג איזו הלכה במשנה או בגמרא לאשורה על בוריה, הרי שכלו תופס ומקיף אותה וגם שכלו מלובש בה באותה שעה. והנה הלכה זו היא חכמתו ורצונו של הקב"ה, שעלה ברצונו שכשיטעון ראובן כך וכך דרך משל ושמעון כך וכך יהיה הפסק ביניהם כך וכך; ואף אם לא היה ולא יהיה הדבר הזה לעולם לבא למשפט על טענות ותביעות אלו, מכל מקום מאחר שכך עלה ברצונו וחכמתו של הקב"ה, שאם יטעון זה כך וזה כך יהיה הפסק כך, הרי כשאדם יודע ומשיג בשכלו פסק זה כהלכה הערוכה במשנה או גמרא או פוסקים הרי זה משיג ותופס ומקיף בשכלו רצונו וחכמתו של הקב"ה.

(רבי שניאור זלמן מלאדי, בעל התניא, בליקוטי אמרים פרק ה')

ואף דהקב"ה נקרא אין סוף ולגדולתו אין חקר ולית מחשבה תפיסה ביה כלל, וכן ברצונו וחכמתו, כדכתיב 'אין חקר לתבונתו', וכתיב 'החקר א-לוה תמצא', וכתיב 'כי לא מחשבותי מחשבותיכם'; הנה על זה אמרו 'במקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו', וצמצם הקב"ה רצונו וחכמתו בתר"ג מצוות התורה ובהלכותיהן... בכדי שכל הנשמה או רוח ונפש שבגוף האדם תוכל להשיג בדעתה...

(רבי שניאור זלמן מלאדי, בעל התניא, בליקוטי אמרים פרק ד')

'ולעבדו' – זה תלמוד.

(ספרי דברים פסקא מא ד"ה ולעבדו)

ויש מהמון עם שאומרים: 'מה לנו ולמצות סדר קדשים ק"ו למצות סדר זרעים ולמצות סדר טהרות לדברים שאין נוהגין בזמן הזה?!' – אל יאמר אדם כן, כי המצוות אשר ציווה אדון העולם יש לידע יסודותיהם אע"פ שאינם צריכים עתה, כי על כל המצוות נצטוונו 'ולמדתם אותם'...

(סמ"ג, הקדמה למצוות עשה)

...והן עתה בדורות הללו בעוה"ר, נהפוך הוא, הגבוה הושפל, שכמה וכמה שמו כל עיקר קביעת לימודם רוב הימים רק בספרי יראה ומוסר, באמרם כי זה כל האדם בעולמו לעסוק בהם תמיד, כי המה מלהיבים הלבבות, אשר אז יכנע לבבו להכניע ולשבר היצר מתאוותיו, ולהתיישר במידות טובות. וכתר תורה מונח בקרן זוית... הן לזאת, עצור במילין מי יוכל... אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה על עוון ביטולה של תורה... ותחילה אשים דברתי בעניין עסק התורה לשמה, מהו עניין לשמה. כי גם זה פרי חטאת, לכמה המונעים עצמן מעסק התורה הקדושה, בחשבם כי עניין לשמה פירושו, בדבקות גדול בלי הפסק. וגם רעה חולה יותר מזה, שסוברים בדעתם שעסק התורה בלא דביקות אין כלום, וללא שום תועלת ח"ו...

עניין עסק התורה לשמה, האמת ברור, כי לשמה אין פירושו דבקות כמו שסוברים עתה רוב העולם, שהרי אמרו רז"ל (שוח"ט) שבקש דוד המלך ע"ה מלפניו יתברך, שהעוסק בתהלים יחשב אצלו יתברך כאלו היה עוסק בנגעים ואהלות – הרי שהעסק בהלכות הש"ס בעיון ויגיעה, הוא עניין יותר נעלה ואהוב לפניו יתברך מאמירת תהלים. ואם נאמר שלשמה פרושו דבקות דוקא, ורק בזה תלוי כל עיקר עניין עסק התורה, הלא אין דבקות יותר נפלא מאמירת תהלים כראוי כל היום... וגם כי היה די לעניין הדבקות, במסכת אחת, או פרק, או משנה אחת, שיעסוק בה כל ימיו בדבקות. ולא כן מצינו לרז"ל (סוכה כח.) שאמרו על רבי יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא משנה הלכות ואגדות כו', והיינו כי מהעלותו על לבו תמיד, כי עדן לא יצא ידי חובת עסק התורה לשמה במה שלמד עד עתה, לזאת היה שוקד כל ימיו להוסיף לקח תמיד, מיום ליום ומשעה לשעה... ומסתברא נמי הכי, שהרי כמה הלכות מרובות יש בש"ס, שבעת אשר האדם עוסק בהם, הוא צריך לעיין ולהעמיק מחשבתו ושכלו בענייני הגשמיות שבהם, כגון קנין ופתחי נדה שהן הן גופי הלכות, או המשא ומתן בש"ס, וכללי דיני מגו של רמאות שהיה הרמאי יכול לטעון, וכמעט בלתי אפשר שיהא אצלו אז גם הדבקות בשלמות כראוי...

אבל האמת כי עניין "לשמה" פרוש, לשם התורה... כגון לידע ולהבין, ולהוסיף לקח ופלפול, ולא לקנטר ולהתגאות... אמנם ודאי דאי אפשר לומר שאין צריך לעניין עסק התורה שום טוהר המחשבה ויראת ה' חלילה, שהרי משנה שלמה שנינו "אם אין יראה אין חכמה"... ולפי ערך גודל אוצר היראה אשר הכין לו האדם, כן על זה הערך יוכל ליכנס ולהשתמר ולהתקיים בתוכו תבואות התורה כפי אשר יחזיק אוצרו...

יכוון להתדבק בכל כוחותיו לדבר ה' זו הלכה, ובזה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול, כי הוא יתברך ורצונו חד, כמ"ש בזה, וכל דין והלכה

מתורה הקדושה, הוא רצונו יתברך, שכן גזרה רצונו שיהא כך הדין, כשר או פסול, טמא וטהור, אסור ומותר, חייב וזכאי.

וגם אם הוא עסוק בדברי אגדה שאין בהם נפקותא לשום דין, גם כן הוא דבוק בדבורו של הקב"ה. כי התורה כולה, בכלליה ופרטיה ודקדוקיה, ואפילו מה שהתלמיד קטן שואל מרבו, הכל יצא מפיו יתברך למשה בסיני...

ולא עוד, אלא כי גם באותו העת שהאדם עוסק בתורה למטה, כל תיבה שמוציא מפיו, הן הן הדברים יוצאים כביכול גם מפיו יתברך באותו העת ממש, כדאשכחן בפרק קמא דגיטין, גבי פלגש בגבעה "ותזנה עליו פלגשו", רבי אביתר אמר זבוב מצא לה, ר"י אמר נימא כו', ואשכחיה ר"א לאליהו, אמר ליה, מאי קעביד קוב"ה, אמר ליה עסיק בפלגש בגבעה, ומאי קאמר, אביתר בני כך הוא אומר, יונתן בני כך הוא אומר. והיינו, מפני שר"א ורבי יונתן עסקו ביניהם בעניין פלגש בגבעה, אז באותו עת, גם הוא יתברך שנה דבריהם ממש... ולכן כל התורה, קדושתה שוה בלי שום חילוק ושינוי כלל ח"ו, כי הכל דבור פיו יתברך שמו ממש, ואם חסר בספר תורה אות אחת מפסוק "אלוף תמנע", היא נפסלת כמו אם היה נחסר אות אחד מעשרת הדברות...

ובשעת העסק והעיון בתורה, ודאי שאין צריך אז לעניין הדבקות כלל. שבהעסק ועיון לבד הוא דבוק ברצונו ודבורו יתברך, והוא יתברך ורצונו ודבורו חד...

(נפש החיים, ר' חיים מוולוז'ין, שער ד)

התורה אינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, דהיינו שעוסק בפלפול ומשא ומתן של תורה, כמ"ש על בחקותי תלכו - על מנת שתהיו עמלים בתורה, משא"כ באותם שלומדים ד"ת מתוך עונג ואינם יגעים בה אין התורה מתקיימת אצלם.

(ט"ז, אר"ח מז/א)

כשאני יושב ללמוד הנני נמצא תיכף ומיד בחבורת חכמי המסורה. היחס בינינו הוא אישי. הרמב"ם מימיני, ר"ת משמאלי, רש"י יושב בראש ומפרש, ר"ת מקשה, הרמב"ם פוסק, הראב"ד משיג. כולם הם בחדרי הקטן, יושבים סביב לשולחני. המה מביטים עלי בחיבה, משתעשעים עמי בסברא ובגמרא, מעודדים ומחזקים אותי כאב. אין תלמוד תורה רק פעולה דיסקטית [=לימודית], אין עסק בדברי תורה רק עניין פורמלי טכני המתגשם בהמצאות וחילוף הידיעות. היא חוויה כבירה של התיידדות של דורות הרבה, הזדווגות רוח ברוח, איחוד של נפש בנפש. אלה שמסרו את התורה ואלה שקיבלו אותה מזדמנים לפונדק היסטורי אחד.

(וביקשתם משם, הגר"ד סולובייצ'ק, עמ' 232)

וכל מחלוקת התנאים והאמוראים והגאונים והפוסקים באמת למבין דבר לאשורו - דברי אלקים חיים המה, ולכולם יש פנים בהלכה. ואדרבא, זאת היא תפארת תורתנו הקדושה והטהורה, וכל התורה כולה נקראת שירה, ותפארת השיר היא כשהקולות משונים זה מזה, וזהו עיקר הנעימות. ומי שמשוטט בים התלמוד יראה נעימות משונות בכל הקולות המשונות זה מזה.

(ערוך השולחן בהקדמתו לחו"מ)

אמר רבי יצחק: מאי דכתיב "זאת תורת החטאת" "וזאת תורת האשם"? –
כל העוסק בתורת חטאת - כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם
- כאילו הקריב אשם.
(מנחות קי.)

איש ההלכה קיבל את התורה מסיני לא בתור מקבל פשוט אלא בתור
יוצר עולמות, בתור שותף להקב"ה במעשי בראשית. כוח החידוש הוא
יסוד המסורה והקבלה. כשעלה משה למרום מצא להקב"ה, כשהוא יושב
וקושר כתרים לתורה בשביל תלי ההלכות שיתחדשו על ידי הדורות
העתידים. כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, הרי הוא בכלל תורה שבעל
פה. "ובפרט בעת שהאדם מחדש חידושים – מה שאין זה ביכולת מלאך,
שהקב"ה בראו בתכלית השלמות ואין צריך להוסיף ולית ליה מדיליה
כלום, מה-שאינ-כן האדם – הולך ושכלו מתחזק מעלה מעלה, וגם הוסיפו
חז"ל גדרים וסייגים, מה-שאינ-כן אם היתה תורה למלאכים היתה עומדת
לעד במצב אחד בלי מגרעת ובלי תוספת" (פירוש "רוח החיים" לפרקי
אבות). מהותה של התורה הוא החידוש היוצר. ר' חיים, איש וולוז'ין,
הקדיש את הפרק הראשון של ספרו "נפש החיים" לביאור הכתוב "ויברא
אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אותו". תוכן השקפתו,
שביטא בפירושו, הוא, כי האדם מחיה ומהווה את העולמות שלמעלה
ממנו. כל ההוויה הטרנסצנדנטית משועבדת וכפופה לו. הוא בונה עולמות
עליונים, נערצים ונשגבים, ומחריבם. "דע מה למעלה ממך" – כל ההוויה
הקיימת למעלה מעולמנו השפל – היא ממך, קיימת היא בכוחו של האדם
וזכותו. דע, מה (ש)למעלה – ממך!
(איש ההלכה, הגר"ד סולובייצ'ק, עמ' 73)

אין התלמוד ניתן באמת להכרה חיצונית. כל תיאור של הנושאים שבו או
של שיטות הלימוד שבו איננו אלא ביטוי שטחי של מהותו הייחודית.
לימודו והכרתו האמיתית יכולים להיעשות רק על-ידי שותפות רוחנית
עמו, כאשר הלומד עצמו משולב באופן עיוני ורוחני במסגרת הדיון
התלמודי – כאשר במידה זו או זו נעשה הוא עצמו יוצרו של התלמוד.
(התלמוד לכל, הרב שטיינזלץ, עמ' 13)

התלמוד הוא בבחינת התגלמותה של האידיאה הגדולה של "מצוות
תלמוד-תורה", תלמוד-תורה שאין בו מטרה אחרת מאשר עצם הלימוד,
לימוד שעיקרו הוא כדבר הברכה (שאף היא נוסחה בתקופת התלמוד):
"לעסוק בדברי תורה" ... ודאי, לימוד התורה והעיסוק בה משמשים גם
מטרות מעשיות רבות ושונות – אך אלה אינן העיקר; אין הלימוד קשור
כלל למידת החשיבות או האפשרות להזדקק בחיי המעשה בבעיות שהוא
עוסק בהן – שהרי מטרתו מתחילה ועד סוף – היא ללמוד את התורה.
ידיעת התורה איננה אמצעי לשם קיומה הלכה למעשה אלא הוא מטרה
בפני עצמה.
(התלמוד לכל, הרב שטיינזלץ, עמ' 10)

ללימוד גמרא בעומק ובהתמדה ישנה השפעה מדהימה על עיצוב אישיותו של הלומד. אמנם, החווייה המיידית שהלומד מרגיש בשעת הלימוד עצמו בולטת לפעמים יותר בתחומים אחרים, כמו לימודי מחשבה או תנ"ך, אך הנסיון מוכיח שרק עיסוק מעמיק ומאומץ בגמרא יכול ליצור אישיות עם דבקות אמיתית בה' ובתורתו, דבקות שאינה חולפת כשסוגרים את הספר, אלא נשארת עם הלומד למשך כל חייו... הגמרא דורשת מאמץ בהווה – אך מעניקה סיפוק ועושר רוחני בעתיד.

(הרב חיים נבון, מתוך החוברת 'דרכה של ישיבה' [הר עצינן])

ללימוד העיון ההלכתי ה'יבש' יש, לטווח הרחוק, השפעה גדולה הרבה יותר מכל לימוד אחר... פעם נסעתי בטרמפ עם ר"מ בעלי, והוא סיפר לי שבאחרונה הם החליטו להעלות בהרבה את המינון של לימודי הגמרא: "לימודי המחשבה", כך סיפר לי, "מלהיבים מאוד את התלמידים שלנו בטווח הקצר, אבל אחרי שנה לא נשאר כלום. הניסיון שלנו מראה שלטווח הארוך, ללימוד עיון יש השפעה משמעותית הרבה יותר".

(הרב חיים נבון, "הזיקה בין לימוד עיון לבין פסיקת הלכה ומחשבה" - שיעור בכת"י [לא פורסם])

יש ללימוד גמרא השפעה מורגשת יותר על האישיות. לטווח הארוך, כל מי שלומד גמרא מעיד שהעיסוק בחוקיו של הקב"ה מטביע באישיותו של הלומד את המחוייבות לה' ולתורתו.

השפעת ההתקשרות לקב"ה אינה רק על דרך הסוד, באמצעות התאחדות עם חכמתו המופלאה. היא מתקיימת גם באופן הפשוט ביותר. מי שמקדיש את מרבית זמנו ומרצו לעיסוק בחוקיו הנצחיים של הקב"ה, מפתח את יראת השמים שלו ואת דבקותו בבורא. מי שמרבית יומו עוסק בלימוד המכוון לבירור הגדרתם המדוייקת של חוקי ה' הנצחיים, ימצא שבמשך הזמן הופנם בו יחס של אהבה ויראה כלפי חוקים אלו. יש כאן פסיכולוגיה פשוטה – המובילה לעיצוב אישיות עמוקה של עובד ה' אמיתי.

(עמיחי גורדין, מתוך החוברת 'תורה לדורנו' [הר עצינן])

ההכרה ההלכית אינה נשארת סגורה בתחום השכל... ההווייה האישית מתמלאה תוכן חי ומפעפע, בעל כיוון ומבט חדשים, המנוחה והעמידה בתוך ההווה הסופי מפנות מקום לתנועה קדחתנית אדירה, ללא הפסק וללא סיפוק, אל האין-סוף... האידיאה הופכת לנסיון מרתיח ומסעיר, הדעת – לאש דת, משמעת הלכית דייקנית וקפדנית – לאהבת חשק בוערת באש קודש; ריבוא רבבות אותיות שחורות, שלתוכן נתכווצו תלי תלים של דינים, ביאורים, קושיות, בעיות, מושגים ומידות, יורדות מן המוח הצונן והשאנן, השוקט על הפשטותו הדקות ומערכותיו השיטתיות, אל הלב המלא רעד, רטט וחרג, ומתגלגלות בזיקי שלהבת של חויה אדירה הגורפת את האדם אל קונו.

(דברי השקפה, הגר"ד סולובייצ'יק, עמ' 206-207)

תקון הגוף והנפש ומישור הנהגת אדם הוא עסק המשנה והתלמוד... לא תמצא יראת חטא וזריזות וענוה וטהרה וקדושה, אלא באותם המתעסקים במשנה ובתלמוד. (תשובת רב האי גאון. מובא ב'הכותב' לעין-יעקב חגיגה יד.)

כשאתה לומד גמרא, הלכה או אגדה, כשאתה שוקד בתורה ומתדבק בסוגיית הגמרא, כשאתה מתעמק בשכלך, כפי מדת התפתחותך האינטלקטואלית השכלית והמוסרית, כשאתה זוכה להשתכלל יותר ויותר בהבנתך – אתה נפגש עם דבר ה', שנמשך בתורה שבעל פה. זה המובן של לימוד גמרא... ככל שאתה זוכה להתמלא ולהתפטם בבירורים השכליים המוסריים האלה – יותר ויותר אתה משלים את אישיותך המוסרית הרוחנית היהודית. לימוד גמרא אינו רק על מנת להיות רב, אלא כדי להיות יהודי בריא. ככל שאתה מתקשר לתלמוד, יותר יש לך אחיזה בחיי עולם אשר נטע בתוכנו. במדה שאתה מצליח לתפוס, לקנות ולהכניס לתוכך במובן שכלי הכרתי הבנתי את דברי התלמוד, כך אישיותך הפנימית היהודית משתלמת.

(שיחות הרצי"ה קוק, תלמוד תורה ב סעיף 32)

הגמרא אינה ספר רגיל, היא ספר חי, מלא חיוניות. אדם אחד העוסק ב"מדע הספרות" טען: מדוע מייגעים כוחות צעירים לשבת על הגמרא שהיא לבירינט, מבוך? לכאורה זה נכון, הגמרא נראית בלתי מסודרת, לעומת ספר משנה תורה לרמב"ם שהוא מסודר. אלא שהגמרא היא המשך זרם חיים של ויכוחים ורעש, הלכה ואגדה. האם זרם חיים יכול להיות שקט? גם בתוכנו אין שקט, אלא פעילות בלתי פוסקת במח, בלב ובמרוץ הדם. כך גם הגמרא היא לבירינט של זרם חיים השופע על רבנו ותלמידיהם, זרם של אמונה, זרם של חקר המשפט והצדק. ככל שאתה מתקשר ונאחז בזרם החיים הזה, ככל שאתה מתמלא בחיוניות של תורה שבעל פה, יותר אתה משתכלל ומבריא ביהדותך.

(שיחות הרצי"ה קוק, תלמוד תורה ב סעיף 31)

ועוד משמעות רבת חשיבות של התלמוד: השפעתו העצומה בהשלטת שפיות דעת. עולם הרוח היהודי היה נתון תמיד לדרגה גבוהה מאוד של מתחים, מתחים חברתיים כלכליים ורוחניים. מתחים אלה מפנים בהכרח את האדם לקיצוניות, למן השקיעה בעולם חומרי מטריאליסטי גס, עד ליציאה אל תחום המיסטיקה המבודדת מן העולם. התלמוד שימש ליהודי מכשיר של ייצוב, אמצעי של שפיות בתוך עולמות קרועים וסותרים. האובייקטים של התלמוד, הדגמים שבהם הוא פועל, הריהם לקוחים תמיד מן העולם הזה, מושאי החשיבה הם תמיד ריאליים ולעולם אינם זונחים את העולם הזה. אולם עם זאת – לעולם אינם נתונים בתוך המציאות הפראגמטית לבדה. תמיד מצוי בריקעם המסתורין הגדול של סוד התורה, ותמיד מצוי בהם הדחף לפעול ולחשוב בדרכים שאינן קשורות אל דרכי המחשבה והעיון של הנסיון היומיומי של ה"שכל הישר". המזיגה הזאת היא שהצילה את העם היהודי ואת האיש היהודי מפני התהום הכפולה של החומריות מצד אחד, ושל מיסטיקה מנוכרת מצד שני. ולא משום שהתלמוד הוא דווקא שביל ביניים בין הדברים, אלא משום שהוא במובן ידוע סינתזה שלהם, בהיותו כולל את שני הגורמים כאחד, אף כי שניהם מאוחדים בצורה המיוחדת לו, צורתו ואופיו של התלמוד.

(התלמוד לכל, הרב שטיינזלץ, עמ' 194)

מבחינה היסטורית הפך התלמוד להיות עמוד התווך בתרבות היהודית. תרבות ישראל לדורותיה היא מרובת פנים, אך אין אפילו צד אחד מן הצדדים המרובים בה שאיננו קשור במידה מסוימת לתלמוד. דבר זה איננו קשור רק בספרות התלמודית עצמה, הספרות העוסקת ביודעין בפירושם או בהמשכם של דברי התלמוד, אלא גם בכל שאר סוגי היצירה היהודית. מובן שספרות ההלכה מבוססת כולה על התלמוד, אך גם רוב דברי ההגות המקוריים של עם ישראל יונקים ממנו בדרך זו או אחרת. אי אפשר לגשת לא אל פרשנות המקרא היהודית ולא אל הפילוסופיה של היהדות, אף לא אל תורת הסוד בלא להתבסס על ידיעה של התלמוד. גם יצירות שלכאורה אינן שייכות כלל אל תחום הספרות התלמודית – כדברי שירה או תפילה, יונקים ממנו, ולא רק בעקיפין אלא גם במישרין. קורה לפרקים שדומה לו לאדם שהוא מבין את משמעותו, ואת כיוונו של חומר ידוע ביהדות מתוך עצמו, אך רק לאחר בקיאות בספרות זו יכול הוא להבין עד כמה ידיעה זו עקרה היא, ועד כמה עקרים הם המאמצים למצוא דרך ביהדות ש"תעקוף" את החומר הבסיסי הזה.

לפי שהיצירה הרוחנית של עם ישראל בכל הדורות היתה יצירה של תלמידי חכמים, הם לא יכלו לצאת אל מחוץ לתחום ההשפעה התלמודי. יתר על כן, רוב חכמי הדורות לא חפצו כלל לצאת מתחום זה. גם כאשר כתבו ויצרו דברים הנראים לכאורה עצמאיים ובלתי תלויים, הרי הם חייבים רעיונות, עקרונות ודרכי ביטוי לספרות התלמודית לסוגיה... דבר זה, שהוא כמובן בולט ביותר בספרות ההלכה, קיים לא פחות בכל שאר סוגי הספרות היהודית, כאשר לעיתים קרובות קורה, כי מי שאיננו יודע את חומר התשתית הבסיסי הזה איננו מבין כלל עד כמה איננו יודע ומבין דבר... חשיבות זו של התלמוד איננה חשיבות אינטלקטואלית ספרותית בלבד, אלא יש לה השלכות היסטוריות חברתיות מרחיקות לכת. אפשר לקבוע במידה רבה של ודאות כי שום קהילה יהודית לא יכלה להאריך ימים הרבה לאחר שאיבדה את כושרה לעסוק בתלמוד. קהילות כאלה שמשום מה לא גידלו חכמים תלמודיים, בין שהדבר נגרם מפני עוני חומרי או מפני מיעוט אנשים, מפני גזירות של השלטונות או במידה רבה מתוך אפס רצון לעסוק בנושא זה, מכל מקום התוצאה היתה אחת – קהילות כאלה לא הצליחו להתקיים. במשך ההיסטוריה היהודית נמצאו עדות שונות ואף היו יהודים בני ארצות שונות אשר ניסו לקיים יהדות, ואפילו יהדות מסורתית מאוד, ללא למדנות תלמודית. בכולם אירעו אותם מאורעות עצמם – שאר החלקים של יהדות שבהם כן החזיקו החלו להתרופף ולהתפרד. משמעותם של דברים שוב לא הובנה כראוי וניתנו פירושים בלתי הולמים ליסודות שונים. ולמרות כל המאמצים הרבים לשמור על מסורת, נמצא כי מסורת זו נעקר מתוכה מרכיב עיקרי של חיוניות, שלאחריו באה רק גוויעה של אותן קהילות... התלמוד הוא כעין חוט שדרה של כל הידע היהודי הרב גוני. משום כך, כאשר יסוד זה נעקר בזדון או מאונס – שוב אין החלקים האחרים יכולים להיות קשורים זה לזה אלא באופן מיכאני בלבד. החלקים השונים מתפרקים לאיטם, כאשר כל אדם בורר לו את הצדדים הנראים בעיניו, ומכאן באה קימעה קימעה התפוררות שלימה של המכלול היהודי.

(התלמוד לכל, הרב שטיינזלץ, עמ' 191-192)

מרכזיות הגמרא אינה מקרית. היא נעוצה בזיקתה העמוקה ללב ליבה של היהדות. התודעה הדתית היהודית הינה, בשורשה ומהותה, נורמטיבית. היהודי מכיר את הקדוש ברוך הוא, כמובן, באנפין שונים: כראשון ואחרון, כבורא וגואל, כמקור החסד וכיסוד האמת. אך מעבר לכל, הוא מתייחס אליו כמצווה, כמציב דרישות וכקובע גבולות; ואת עצמו, במקביל, כמצווה... בנקודה זו טמון סוד ייחוד מעמד תורה שבעל פה בתודעת ובתלמוד כנסת ישראל לדורותיה. לעומת הכתובה, ברבדיה הבסיסיים מתמקדת תורה זו, ברובי רובה, בגופי הלכות, והעיסוק בה מחדיר את המסר הנורמטיבי על כל צעד ושעל...

במרכז עולם תורה שבעל פה עומדת ההלכה והיא מטביעה את חותמה על כל הווייתו. לימודה מהווה, בראש ובראשונה, מפגש עם נותן התורה, כמצווה ומחייב... אין פלא, אם כך, שחז"ל ראוה כבסיס זיקתה הייחודית של כנסת ישראל עם הקדוש ברוך הוא. "לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבע"פ", קבע ר' יוחנן, "שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל" (גיטין ס:); וכריתת ברית, בהשקפת היהדות, מעוגנת בחוויית המצוה. ואם בתורה זו עסקינן, הרי שהתגלמותה המושלמת ביותר הינה הגמרא והסתעפותה...

(הרב אהרן ליכטנשטיין, מתוך הספר: במשך היובל, עמ' 164-160)

ללימוד התורה יש חשיבות מרובה דווקא בימינו. כל מקצוע דורש השכלה. חקלאי בימינו אינו יכול להסתפק בידיעותיו של החקלאי מהדור שעבר. עליו לרכוש השכלה. בביקור שעשיתי בחווה חקלאית לפני כמה חודשים למדתי כמה צריך ללמוד כדי לדעת כיצד לגדל עגבניות ימינו. לא מדובר רק במיומנות. אפילו שרברב זקוק להשכלה מקצועית.

עבודת ה' בימינו לא תחזיק מעמד אם נושאה לא יהיו בעלי השכלה תורנית. לכן גם נשים צריכות ללמוד היום. אי אפשר להחזיק מעמד ללא השכלה. לא כן בדורות הקודמים. היה לי סבא תלמיד חכם, שכל ימיו עסק בתורה, אך היה לי גם סבא אחר שהיה יהודי פשוט ואמר "תהילים". אפילו לימוד משניות היה קשה עליו. הוא לא היה אדם משכיל, וכל ימיו עסק בעמל כפים. אך היום? וכי ניתן להיות יהודי ירא שמייס, ללא השכלה תורנית?

(הרב יהודה עמיטל, מתוך: דף קשר 700 של ישיבת הר עציון)

קיימים שני איברים מרכזיים אצל האדם: המוח והלב... אדם אינו יכול לחיות רק עם הלב. כיצד עובדים את הקב"ה במוח? באמצעות לימוד תורה. המוח הוא האבר החשוב ביותר אצל האדם, האינטלקט. וכי נוכל להסתפק בעבודת ה' רק בידיים, באיברים – ניקח שופר ביד ונתקע בו בפה, ניטול ד' מינים, נאכל מצות – ורק המוח יוותר לבדו, כשאינו משמש לעבודתו יתברך?

מי שאינו עוסק בתלמוד תורה חסר דבר בסיסי בעבודת ה'. וכי נשאר את האינטלקט ואת המוח לצורך הקריירה, לקבל תואר אקדמי, לעשות "ביזנס", ואת עבודת ה' נותר רק לשאר האיברים?

(הרב יהודה עמיטל, מתוך: דף קשר 700 של ישיבת הר עציון)

יראת שמים מסייעת לעיסוק בתלמוד תורה, אך אינה מהווה תחליף לו. גם מבחינה היסטורית, בתחום ה"מיקרו" וברמת ה"מאקרו", הוכח כי בלי עיסוק אינטנסיבי בתורה לא נותר דבר. חברה שלא היה בה לימוד תורה, עיסוק בהוויות דאביי ורבא, לא החזיקה מעמד... אם לציבור הציוני דתי, החי בעולם המודרני, לא תהיה אליטה של תלמידי חכמים, הוא יתנוון מבחינה דתית. בלי הוויות דאביי ורבא, בלי גמרא, אין יהדות... ללא תורה – לא נותר דבר. צאו וראו את כל הנסיונות שנעשו בתחום זה עד ימינו, לכו ובדקו בכל בתי המדרשות, ותגלו שרק למקום בו למדו ולומדים גמרא – יש זכות קיום ויכולת עמידה. היכנסו לכל בית כנסת ותראו: שיעור בגמרא מחזיק מעמד עשרים ושלושים שנה, ואילו שיעורים אחרים – שנה או שנתיים, ותו לא...

(הרב יהודה עמיטל, מתוך: דף קשר 700 של ישיבת הר עציון)

אין אדם מסוגל ללמוד תלמוד מבלי להיות, או ללמוד להיות, ספקן נצחי. כל לימוד התלמוד מבוסס על סידרה ארוכה של שאלות מכל המינים, והלומד נדרש אף הוא להעלות בדרך לימודו שאלות וספיקות, בעיות וקושיות. ועם זאת אין לימוד זה נחשב לימוד חילוני של פיצוח השכל או מחשבה מופשטת, אלא כנושא עצמי של קדושה. משמע, האיש השואל, המחפש והספקן איננו נדחה מן המעגל של המאמינים אלא להיפך, הוא נעשה המייצג את הספר הראשי של הדת, את מקורה הראשוני בהלכה ובמעשה. דבר זה עצמו יוצר מזיגה מיוחדת של אמונה עמוקה עם ספקנות ושאלתנות, תכונה שהיא כה אופיינית לעם ישראל לדורותיו. השאלה, הביקורת העצמית הבלתי פוסקת – וההכרה כי מעבר לה קיימת מציאות ממשית גדולה שיש לדבוק בה...

הלימוד התלמודי הדריך איפוא את העוסקים בו – ואלה היו בעצם כל בני ישראל שהיו בעלי כשרון כלשהו – לאווירה של חיפוש אחרי אמת; לחשיבה שאינה רוצה להיעצר על ידי תירוץ כלשהו; לנסיון המתמיד למצוא דרך טובה יותר, שלימה יותר לפתרון של בעיות קיימות. ובלי ספק מוצא דבר זה את ביטויו לא רק בתוך הלימוד עצמו, אלא בכל תחום או מערכת של חיים אשר אישיות כגון זו עוסקת בהם.

מאותו טעם עצמו יש להבין את החיפוש המתמיד אחרי הצד האחר של הדברים. אותו חוסר הסתפקות בפתרונות פשטניים הנראים לעין-כל, מוליך לנסיון מתמיד לראות את פני הדברים באור אחר. השאלה התלמודית "ודילמא איפכא" (ושמא ההיפך מזה) וה"איפכא מסתברא" (ההיפך מזה הוא המסתבר) גם הם משפיעים על צדדים שונים של גישה כוללת. אותו חוש ביקורת מופנה לאחר מכן כלפי בעיות חברתיות, מדעיות וכלכליות והוא יוצר מדי פעם את הניצוץ של גאוניות, המסוגל לגלות את האפשרות האחרת, את הפך הסדר הקיים ובניינו של סדר או תבנית חדשה של דברים.

(התלמוד לכל, הרב שטיינזלץ, עמ' 193-194)

ואני ראיתי אנשים מתפלספים אומרים, וכי לא די לו לאדם שיעסוק במשנה תורה... ואנשים אילו וכיוצא בהם בעלי סברא זאת, בחושך יהליכו ואור לא ראו, כי אילו תורה בדרך האמת לא דברו ככה, כי היו יודעים שכר מעלת התלמוד שאין למעלה הימנו... ואם כדבריהם כן הוא, שמספיק לו לאדם לעסוק בחיבור ובפסקי הלכות, רבינא ורב אשי ז"ל אשר כתבו התלמוד שהיא תורה שבע"פ למען לא ישכח מישראל, מה ראו לכתבו ע"ד משא ומתן, וכי כזה נתן למשה רע"ה בסיני, אמר ר' פלוני בקושיא ותירוץ, או לא היו יודעים לפסוק ההלכה מתוך מחלוקת החכמים, ושלא לא ראו מבוא התלמוד כמו שראו האחרונים המחברים פסקי הלכות, והלא האחרונים כלפי הראשונים כקליפת השום, וכן ראשונים לראשונים, וראשון ראשונים לראשונים, וכן עד דור המדבר שיותר ראתה שפחה על הים מבן בוזי על נהר כבר, כי ידוע הוא דלא איכשור דארי. א"כ כיון שבלי ספק היה בידם כח וחכמה לחבר חיבור של פסקי הלכות פשוט בלי קושיא ובלי הזכרת בעל הדברים, ולא עשו כן, אבל כתבו התלמוד וקושיות ובתירוצים, והזכירו שם בעלי הדבר, כגון: אמר פלוני אמר פלוני שהוא תלמיד מפי הרב, אמר פלוני משמיה דפלוני שהוא מפי השמועה, ואמר כל דבר בשם אמרו, ואם היה להם ספק בידיעת שם בעל הדבר כתבו ואמרי לה ואיכא דאמר כמה פעמים למען לא יצא מפיהם רק אמת בלי שום צד הפכו. מכלל שבהשגחה פרטית ובכח רוח אלהין קדישין יתירא דיהות בהון עבדי הכי.

(מאירת עינים, רבנו יצחק דמן עכו, תלמיד חבר ואיש סודו של הרמב"ן, פרשת וישלח)

התלמוד הוא רשימת דברים שנאמרו בעל פה, וזכרון דיונים וויכוחים ומשא ומתן ארוך וסוער שהתלקח בישיבות, ובו השתתפו חכמים רבים מכל המדרגות. כשלומדים סוגיה בגמרא מרגישים בה את הדופק החי של וויכוחי בית-המדרש הסואנים ורועשים. בבית מדרש זה ניתן פתחון פה לכל הגבה מחשבתית שנולדה כרגע. בו שרר הדיון החפשי בלא הגבלה כלשהי ובלא שום מועקה של לשון וצורה. התלמוד הוא בית-מדרש חי, שנשתמר לנו בכל חיוניותו ורעננותו.

(שרידי אש, חלק רביעי, עמ' רלה, הרב יחיאל יעקב וויינברג)

אין לי דבר נגד תרופות "אקמול". אך מי שחושב שהוא יכול לרפא את תחלואי הדור באמצעות שיריו של ר' שלמה קרליבך, רק באמצעות הגברת הרגש, טועה. זהו כדור "אקמול". אלה הם "חיי שעה". כל התלהבות היא רגעית. בכל פעם צריכים מתח חדש. זה לא נכס שניתן לקחת הביתה. לימוד תורה הוא נכס שנשאר אצל האדם גם כשהוא עוזב אותה. כדי לרפא צריך יציבות... לא ניתן להסתפק באקמול. יש לחזור לדרך הלימוד הקשה, לעמל, לידיעה ולהשקעה.

(הרב יהודה עמיטל, מתוך: עלון שבות בוגרים י"ח, עמ' 13-14)

מי שיש לו שכל של תורה חושב כמו רבותינו, רבותינו חושבים כמו הגמרא, הגמרא כמו המשנה והמשנה כמו משה רבנו. כך שאם יש לך בעיה חדשה, אתה חושב עליה מה שהיו חושבים על זה רבותינו, ורבותינו כפי רבותיהם, ורבותיהם עד משה מסיני, עד ריבנו-של-עולם. השכל שלך חושב מה היה אומר לך ריבנו-של-עולם אם היית שואל אותו. לשם כך אתה צריך ללמוד, להתאמץ בחשיבה ולהתלבט אלף פעמים בסוגיה.

ואם תשאל: "הרי הבעיות האלה בגמרא, כמו שור שנגח את הפרה, אינן רלוונטיות". זה לא רלוונטי, כי לך אין שור ולי אין פרה. אבל שכל יש לך? האם זה עדיין רלוונטי שיש לך שכל או שגם השכל אינו רלוונטי? ודאי שהשכל רלוונטי. אז זה מה שנותנים לך – שכל, דרך מחשבה, דרך ניתוח, דרך קושיה ותירוץ, זה רלוונטי. מה זה משנה אם דנים על שור שנגח את הפרה או על נושא אחר? האם אינך יודע שבעניני קדושה יש מבנים מחשביים דומים? האם אינך מבין שמנתחים בעיה של שור שנגח את הפרה כמו שמנתחים היום בעיה מוסרית אקטואלית? זו צורת ניתוח אחת, גם אם הבעיה שונה. כן, זה מבנה דומה ממקור עליון. בעיות שונות לחלוטין מנתחים בצורה אחת...

מי שאומר שאין זה רלוונטי – לא הבין מה זה גמרא. הוא חושב שלומדים גמרא רק כדי לדעת מסקנות. אבל אם זה ככה, אז די ללמוד רי"ף – רבי יצחק אלפסי – כי הוא סיכם את הגמרא. הוא אמר: אביי אומר ככה, רבא אומר ככה – הלכה ככה. זה קצר ולעניין. בשעה של לימוד יומי אתה גומר את כל הרי"ף על מסכת אחת תוך שבוע, ובשנה אתה גומר את הרי"ף על כל המסכתות. אבל כאן מדובר על שיתוף הלומד בדיון כדי שידע לברר, לדון – זה רלוונטי.

החכמים דנו במשך חמש-מאות שנה על בעיות, ובענוותנותם, במקום למסור לך את התוצאות, הם משתפים אותך בדיון, בבירור, איך הגיעו לזה, איך הקשו ואיך תירצו. אינך מבין איזה אושר זה? למשל, היית רוצה להיות נוכח בדיון בוועד הלאומי, שהחליט האם להכריז על המדינה, וההחלטה נפלה על חודו של קול? זה ודאי היה דיון מעניין, אלה פחדו ואלה לא, זה היה דיון בעל-פה. היית מעוניין להיות עם אברהם אבינו בשלושת הימים שהלך מן הבית כדי לעקוד את יצחק? האם אינך מעוניין לדעת מה הוא חשב? האם כל מה שמעניין אותך זה לדעת שבסופו של דבר הוא קיבל הודעה לא להשתמש בסכין? האם אתה רוצה לדעת רק את התוצאות הסופיות? בשביל זה לא צריך לספר את כל הסיפור. אז מדוע התורה מספרת לי את כל זה? בוודאי שאנחנו רוצים מאוד לדעת מה הוא חשב; זאת דרך לימוד הגמרא...

אתה לומד גם בשביל לדעת. אבל אם זה היה רק בשביל לדעת, אפשר היה לעשות את זה בתהליך הרבה יותר קצר. יש מצווה לדעת ויש מצווה ללמוד. איזו מצווה גדולה יותר, ללמוד או לדעת? בוודאי ללמוד. מה שעושה את האדם תלמיד-חכם זה ה"ללמוד" ולא ה"לדעת". כמובן, אם אינו יודע כלום, סימן שלא למד. אבל יש תלמיד-חכם שיודע מסכת אחת, אין הוא יודע את הכל. שואלים אותו שאלה, הוא אומר: אני אענה לך עוד עשר דקות או חצי שעה. הוא מסתכל ב'שולחן ערוך', מפרשיו ומקורותיו. אבל הוא יודע להסתכל, הוא יודע לברר, הוא יודע להקשות והוא יודע לתרץ.

שמא תאמרו: "טוב, אתה כל הזמן מדבר על תלמיד-חכם, אבל הרי אני לא אהיה תלמיד חכם? אולי, מי יודע, אבל זה לא הצפוי. אני אהיה יהודי

פשוט". אין זה משנה. גם אם תהיה יהודי פשוט, החיים אינם פשוטים. אתה כן תצטרך להכריע הרבה הכרעות, והכרעות כבדות. לכן אתה צריך ראש תלמודי, ראש שיודע ללמוד, לברר, להקשות ולתרץ. הגמרא מלאה מחלוקות. זה מביך, זה מבלבל... אין מנוס מהבלבול הזה כי ככה זה בחיים. לא החכמים המציאו מחלוקות. יש מחלוקות – כי במציאות הדברים מורכבים ומסובכים, ויש בהם צדדים סותרים.

(חיי עולם, הרב אבינר, עמ' 115-117)

כדי להיות תלמיד-חכם פוסק הלכות ודאי צריך ללמוד גמרא, שהרי עליו לברר בעיות חדשות, כמו שמתאר הרמב"ם (הקדמה לפירושו למשנה) איך לאור הישן מבררים את החדש. לכן חכמים מסרו לנו פרוטוקול של הדיונים שלהם במשך מאות שנים, כדי שנלמד איך לברר שאלות.

זה ששאלות רבות אינן אקטואליות, אין זה משנה דבר. משל לאדם שרוצה ללמוד לטפס על הרים, אין זה משנה על איזה הר הוא ילמד. כבר תמהו התוספות על שאלות שנראות לא מציאותיות בגמרא, ותירצו: יגדיל תורה ויאדיר. אך לפעמים שאלות חדשות מאוד מתבררות לאור סוגיות משונות, כגון הזרעה מלאכותית לאור סוגיית עיברה באמבטי, השתלת עוברים לאור סוגיית הדביק רחמים, טיסה במטוס לאור סוגיית מגדל פורח באוויר.

(חיי עולם, הרב אבינר, עמ' 139-140)

להלן אציע מספר סיבות מדוע צריך וחשוב ללמוד דווקא גמרא - לא רק משנה ולא רק רמב"ם, ולא רק למצויינים, אלא לכל שדרות החברה, איש איש ברמתו ולפי יכולת ההתפנות שלו והתאמתו הרוחנית והנפשית.

מסורת: מסורת היא תירוץ טוב להרבה דברים מוזרים. יהודים חובשים כובעי פרווה, "שטריימל", ביום חמסין ישראלי, מפני שאבותיהם עשו כך ברוסיה, אף על פי שקיים הבדל מסויים בין מזג האויר בחורף הרוסי לקיץ הישראלי. האם זהו המצב לגבי לימוד תלמוד? לא ולא...

מקובל שבכל הדורות ובכל רחבי הפזורה היהודית היה לימוד התלמוד נחשב ללימוד המרכזי ושאר המקצועות תפסו מקום פחות חשוב. הצעות אחרות, גם אם נתמכו על ידי גדולי עולם כרמב"ם וכמהר"ל, נידחו, בסופו של דבר, על ידי עולם החינוך התורני. שנית, אין זה רק עניין של מנהג שהורגלו בו. התלמוד עיצב את התרבות היהודית, אורח החיים ודרכי החשיבה. המחשבה הרבנית התבססה ועוצבה כמעט באופן בלעדי על התלמוד. הסטת המוקד מן התלמוד משמעותה שינוי אופיה של היהדות מן היסוד.

זו הסיבה העיקרית מדוע אי אפשר להניח את התלמוד ולבסס את החינוך היהודי על מקורות אחרים, גם אם הם אינם פחות מקודשים ממנו. ובכללם של מקורות אלו אנו מכילים אפילו את התנ"ך.

אולם אין די בתירוץ של המסורת. אנו מבינים שהתלמוד הוא ספר הלימוד המסורתי והמקובל מדורות. אולם עלינו להסביר גם מדוע. מדוע הוא כה חשוב, ומדוע גם כיום? ...

דרך השיח היהודי: הדבר האופייני ביותר לשיח התלמודי הוא שהוא מבוסס תמיד על מחלוקת. המבנה של מחלוקת שבה מוצעות שתי דעות או יותר, לגבי כל נושא, איננו כשל במסורת תורה שבעל פה. זו הדרך שבה ניתנה התורה למשה. הראיה החשובה לכך איננה רק בעשרות מאמרי האגדה המשבחים את ריבוי הדעות, אלא בהלכה המדהימה מהלכות סנהדרין הקובעת שכאשר כל חברי בית הדין הסכימו לחייב את הנאשם מיתה - אין הורגים על פיהם, כיון שודאי הדבר שהם לא שקלו את העניין עד תום. שאילו עשו כן, ודאי היה נמצא לפחות היבט אחד של זכות...

ויתור על הגמרא הוא, במידה מסוימת, ויתור על תיחכום בחשיבה, וגישה פשטנית וחד-מימדית, לעולם בכלל ולהלכה בפרט. האם אנו מבקשים מקיימי הלכה צייתנים ומושמעים? קולות כאלה מתחילים להישמע גם בחינוך הדתי, ולא רק בחוגים חרדיים. דווקא בעולם הישיבות לא אהבו את הדגם של הצייתנות. ובצדק.

דמוקרטיה: בעוד רוב המקורות הדתיים הם סמכותיים, התלמוד הוא מקור דמוקרטי ואמור להילמד בדרך דמוקרטית. אפשר לומר, שלימוד התלמוד מעודד דפוס חשיבה ואורח חיים דמוקרטי במובן העמוק של המושג. כל חבר בבית המדרש רשאי ליטול חלק בדיון. המדד היחיד הוא האמת. זו יכולה להיות אמת שכלית, טיעון נבון. או אמת מסורתית - שמועה מבוססת. כאותם שני גרדיים משער האשפות שעומדים בפתח מסכת עדיות. גם חכם גדול אינו רשאי לומר 'קבלו דעתי'. כל אחד שווה בפני האלקים, התורה והאמת. גם גדול הדור יכול לשגות וגם בית דין הגדול יכול להורות טעות. גם התלמיד הצעיר ביותר יכול להציע סברה חדשה ולהיזכר במקור שלא חשבו עליו...

ערכים אלו אינם רק האקלים של האקדמיה הישיבתית, אלא הם משפיעים על כלל החברה היהודית. גם על אלו שכף רגלם לא דרכה מעולם בבית המדרש. אם כי בחברה יהודית קלאסית אין כמעט יהודים שלא התנסו ולו במעט בלימוד. כל מי שמשתתף בשיעור דף יומי או בשיעור שבועי בגמרא של 'בעלי בתים', יודע שהם מרגישים גם 'בעלי בתים' על הגמרא. הם מגיבים, מקשים, מתרצים. אין ולא יכול להיות שיעור גמרא אמיתי, גם אם הוא נאמר בפני בעלי עגלות, שבו מגיד שיעור סמכותי ירצה את דבריו והשומעים ישמעו ויקבלו בשקיקה ובשתיקה. בדרשה בפרשת השבוע ובשיעור הלכה - המצב שונה, שם פועלת הסמכות, אבל אנחנו לא רוצים תלמידים רק שמסכמים את דברי המורה, אנחנו רוצים לומדי תורה!

חופש המחשבה: אין בתלמוד דבר שאי אפשר לאמרו או להטיל בו ספק. מלבד, אולי, מציאות השם... כל זה נעשה כמובן בכבוד הראוי, בדרך ארץ. והביקורת אינה מובילה לחוצפה או אנרכיה. לכן, יש לתלמוד חשיבות מיוחדת כמקור מוסרי, היכול להנחות אותנו כיצד לחיות עם מחויבות מלאה לרעיונות, אמונות ומצוות, ועם זאת לקיים דיון פתוח וחופשי. בימים אלה של קריסת האידאולוגיות, ציניות וספקנות בכל מקום, יש לכך חשיבות עליונה. ויתור על הגמרא והוראת הלכה ומשנה לא ימעטו את הביקורתיות, הספקנות והציניות, אבל הם ישאירו אותן בחוץ, כאופוזיציה לתורה. לימוד גמרא נכון מכניס את הביקורת והספקנות

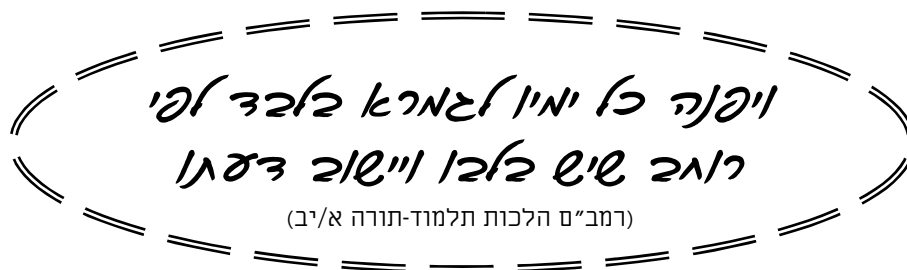
בשערי היכל התורה, והופך אותן עצמן לגופי תורה, ואת התלמיד החושב והמתלבט לתלמיד חכם, ולא לאיום על המימסד.

רב גוניות: התלמוד הוא אוצר של הדעת האנושית. התלמוד עצמו ומכלול הספרות הרבנית דנים כמעט בכל נושא שאדם יכול להעלות על דעתו. הוא מכיל דיונים ומאמרים על כל דבר, מחקלאות עד אסטרונומיה, מפילוסופיה עד פמיניזם, הגיון ורגשות, חגיגות וסבל.

באופן בסיסי, כל מסכת ופרק מוקדשים לנושא אחד מרכזי, אך סגנון הדיון החי והחופשי, בצירוף האסוציאטיביות של המחשבה הטבעית, יכולים להעלות כמעט כל עניין בכל עת.

באופן מסוים, התלמוד מייצג את המחשבה האורגנית, של האדם הקדם מדעי. בה בעת זו יצירה פוסט-מודרנית. אין שום חלופה ליצירת רוח זו ביהדות או בתרבות הכללית. ואין אנו יכולים להרשות לעצמנו להפסידה רק בגלל שטרם מצאנו את הדרך ההולמת ללמד וללמוד בה כיום.

(הרב יהודה ברנדס, הצופה, ה' בסיון תשס"א)

(רמב"ם הלכות תלמוד-תורה א/יב)

גמרא – אין לך מדה גדולה מזו

(בבא-מציעא לג.)